

12. Эндрю Поллард Рефлексивті оқыту негіздері / Эндрю Поллард//Алашты:
«Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры -2020-7286.ISBN 978-601-7621-11-7
13. Тойбазарова Н.А. Интербелсенді оқыту технологиясы. Оқу құралы.
– Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» унив. баспасы, 2019. – 89 бет.
14. Оқыту мен оқудың белсенді әдістері. Оқу құралы. – Астана, «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2013. – 279 бет.
15. Huang J, Hegele M and Billino J (2018) Motivational Modulation of Age-Related Effects on Reaching Adaptation. Front. Psychol. 9:2285. doi: 10.3389/fpsyg.2018.02285

ӘӨЖ 331.56

Білім алушы: Қуандықова М.Ә., студент

Ғылыми жетекші: Ахметжанова Н.А., э.ғ.м., аға оқытушы

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті» КеАҚ,
Орал қ.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰЛДЫРАУ ЖӘНЕ ЖҰМЫССЫЗДАР САНЫНЫҢ КҮРТ АРТУЫ

АННОТАЦИЯ

Экономикалық дағдарыс-бұл дағдарысты, тоқырауды, жандануды және көтерілуді үнемі қамтитын үздіксіз өндіріс циклінің кезеңдерінің бірі. Бұл нарықтық жағдайдың күрт нашарлауымен, ұлттық экономиканың тұрақсыздығымен және қоғамдық өндірістегі үйлесімсіздіктің күшеюімен сипатталады. Экономикалық дағдарыс тауарлық капиталдың шамадан тыс өндірілуінен (сатылмаған өнім санының ұлғаюынан), өндірістік капиталды шамадан тыс қаржыландырудан (бос тұрған өндірістік қуаттың толық қуатына ұлғаюы, жұмыссыздықтың өсуі), ақша капиталын шамадан тыс қаржыландырудан (өндіріс үшін сатылмаған ақша санының артуы) көрінеді. Экономикалық дағдарыстың жалпы нәтижесі өндіріс шығындарының өсуі, бағалар мен пайданың төмендеуі, жалақы және жалпы халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі болып табылады. Дағдарыс-нарықтық экономиканың өзін-өзі реттеу механизмінің маңызды белгісі. Бұл шектеулер тауып қана қоймай, ынталандыру міндетін орындай отырып, экономиканың дамуына серпін береді. Циклдік дағдарыс ұлттық экономиканың барлық салаларын қамтиды. Тұрақты емес дағдарыстарға аралық, ішінара, секторлық және құрылымдық дағдарыстар жатады. Жұмыссыздық-бұл әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Жұмыссыздыққа байланысты экономикалық белсенді халықтың бір бөлігі жұмыс істемеуге мәжбүр. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық критерийі ретінде жұмыссыздыққа деген көзқарас уақыт өте келе өзгерді. 20 ғасырдың басында, әлемдік ауқымдағы жұмыссыздық деңгейі жоғары болған кезде, жұмыссыздық - бұл әлеуметтік зұлымдық, қатал цикл және онымен барлық құралдармен, соның ішінде мемлекеттік реттеудің міндетті құралдарымен күресу керек деген пікір болды. Кейінірек, 20 ғасырдың ортасында әлеуметтік-еңбек қатынастарының дамуымен және нарықтық экономикалық қоғамдардың құрылуымен жұмыссыздыққа жаңа көзқарас қалыптасты. Қазір бұл әлеуметтік құбылыс болып саналады, ол уақытша және мемлекет үшін маңызды проблемаға айналмайды деген пікір бар. Көптеген экономистер жұмыссыздықты тұрақты әлеуметтік-экономикалық құбылыс деп санайды.

Кілттік сөздер: экономика, дағдарыс, жұмыссыздық, өндіріс, құлдырау, халық, экономист.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Қазақстан аймақтарындағы жұмыспен қамтудың ағымдағы жағдайын кешенді және толық бағалауды қамтамасыз ету үшін келесі әдістерді пайдаландым:

- өсу немесе төмендеу тенденцияларын анықтау мақсатында өткен жылдармен салыстырғанда жұмыссыздық деңгейін анықтау және талдау;
- Қазақстандағы және басқа елдердегі мәселенің теориялық және практикалық негіздерін зерттеу үшін тиісті әдебиеттерге шолу;
- Жұмыссыздық проблемаларын шешу үшін жүзеге асырылып жатқан көптеген мемлекеттік және аймақтық бағдарламаларды талдау;
- Статистикалық әдіс;
- Қазақстан экономикасын жаңғырту саясаты жағдайында жұмыссыздық деңгейін төмендету бойынша шешімдер мен ұсыныстарды табу мақсатында жалпылау.

Әдеби шолу. Жұмыссыздық проблемалары жекелеген мемлекеттер үшін ғана өзекті емес; олар халықаралық деңгейде қарастырылып, дүние жүзінің ғалымдары зерттеп жатыр. Мысалы, Еуропа елдеріндегі жұмыссыздық проблемаларын зерттей отырып, Гхошрай т.б. (2016) еуропалық жұмыссыздықтағы құрылымдық үзілістердің пайда болуы негізгі институционалдық оқиғалармен байланысты екенін айтады. Олардың пікірінше, ересектер арасындағы жұмыссыздық құрылымдық үзілістерге көбірек ұшырайды, ал жастар арасындағы жұмыссыздық бизнес циклінің ауытқуларына, әсіресе дағдарыс кезінде сезімтал болады.

Қалпына келтіру түрі инфляцияға байланысты: төмен инфляция «жұмыссыздықты қалпына келтірумен байланысты», ал жоғары инфляция «жалақысыз қалпына келтірумен байланысты». Жұмыссыздықты қалпына келтіру ұзақ мерзімді және құрылымдық жұмыссыздықтың өсуіне әкелуі мүмкін.

Boeri және т.б. еңбек нарығының құбылмалылығына ең алдымен қаржылық дағдарыстар әсер ететінін көрсетеді. Tridico (2013) жұмысы да жаһандық экономикалық дағдарыстың жекелеген елдердегі жұмыссыздыққа әсеріне арналған. Ол Ирландия, Испания және Ұлыбритания сияқты икемділік үлгісін ұстанған елдер еңбек нарығындағы жағдайдың нашарлауына тап болды деп санайды (Бернал-Вердуго және т.б., 2012). Франция, Италия, Португалия, Испания және Швеция сияқты кейбір батыс ЕО елдері жұмыссыздықтың үлкен өсуіне тап болды, ал Греция мен Ирландия көптеген сәтсіздіктерге ұшырады.

Бірқатар ғылыми еңбектер әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіне қарамастан барлық елдер үшін өзекті мәселе болып табылатын жастар арасындағы жұмыссыздыққа арналған. Олардың ішінде Дитрихтің (2012) жұмыстары; Гудсвард және Эндрис (2001). Атап айтқанда, Братиславадағы Экономика университетінен жастар арасындағы жұмыссыздық пен білім арасындағы байланысты зерттейді. Олардың айтуынша, ең жоғары жұмыссыздық деңгейі арнайы білімі жоқ жастар арасында байқалады.

Антосованың айтуынша, жастардың білім алуына салынған инвестиция олардың өмір бойы тұрақты табысын қамтамасыз етеді. Дегенмен, Abel et al. (2014) Ұлы рецессия мен баяу қалпына келтіру нәтижесінде көптеген колледж түлектері өз мамандығы бойынша жұмыс таба алмайтынын атап көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері. Қазақстандық әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіне қарамастан жүзеге асыру жұмыспен қамту саласында оң нәтижелер әкелді. Ресми статистикаға сәйкес, 2019-2022 жылдар аралығында Қазақстанда жұмыссыздық деңгейі 12,8%-дан 4,9%-ға, яғни 2,6 есеге төмендеген. Талданып отырған кезеңде жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейінің 17,2%-дан 3,9%-ға дейін төмендеуі байқалды, яғни 2019-2022 жылдар аралығында 4,4 есеге төмендеді.

Экономика салалары бойынша жұмыспен қамту құрылымына келетін болсақ, ресми статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2022 жылы республиканың жалпы жұмыспен қамтылған халқының 64,8%-ы қызмет көрсету саласында, 19,8%-ы – өнеркәсіп пен құрылыста, 15,4%-ы – ауыл шаруашылығында, орман шаруашылығында және балық шаруашылығы. Талданып отырған кезеңде қызмет көрсету саласында және өнеркәсіпте жұмыспен қамтылғандар саны артқанымен, статистикалық мәліметтерден ауыл, орман және балық шаруашылығында жұмыспен қамтылғандардың үлесі жылдан жылға

төмендегенін көруге болады. Егер 2019 жылы ауыл, орман және балық шаруашылығында жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 31,3%-ы болса, 2022 жылы бұл көрсеткіш 15,4%-ды құрады. Ауыл, орман және балық шаруашылығында жұмыспен қамтылғандар санының мұндай қысқаруын (2 есе) аймақтардағы урбанизация процесінің күшеюімен.

1 сурет - 2022 жылғы экономика салаларындағы жұмыспен қамту.

Экономиканың басқа салаларына келетін болсақ, экономика салаларында жұмыспен қамтылғандардың жалпы жұмыспен қамтылған халық санындағы үлесі келесідей: саудада - 15,5%, білім беруде - 12,3%, көлік және қоймада - 7%, денсаулық сақтауда - 5,6%, мемлекеттік басқару және қорғаныс – 5,5%. 2022 жылғы статистикалық мәліметтерге сәйкес экономика салаларындағы халықты жұмыс орындарымен қамтамасыз ету және осы салаларда жұмыспен қамтылған халықтың үлесін 2-суреттен көруге болады.

Жалпы, статистика 2019-2022 жылдар аралығында ел экономикасының көптеген салаларында халықты жұмыс орындарымен қамтамасыз ету үдерісінің ұлғайғанын көрсетеді. Егер талданып отырған кезеңде өнеркәсіп пен құрылыста жұмыспен қамтылғандар саны 3,9%-ға өссе, қызмет көрсету саласында бұл көрсеткіш 15,9%-ға өсті.

Дегенмен, тез арада шешуді талап ететін мәселелер бар. Соның бірі – ауыл, орман және балық шаруашылығында жұмыспен қамтылған халық санының күрт төмендеуі. 2019-2022 жылдары аталған салаларда жұмыспен қамтылғандар саны 57,2%-ға қысқарды. Қазақстан халқының 40%-ға жуығы ауылда тұратынын және негізінен ауыл тұрғындары жоғарыда аталған салаларда жұмыс істейтінін ескере отырып, бұл салалардағы жұмыс орындарының қысқаруы ауыл тұрғындары арасындағы жұмыссыздықтың артқанын көрсететінін түсіну керек. . Осыған байланысты ауыл жастарын жаңа мамандықтарға оқыту және қайта даярлау, ауылдағы кәсіпкерлікті қолдау, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қызметін дамыту және жаңа жұмыс орындарын ашу және т.б. арқылы олардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету үшін ауыл тұрғындарын мемлекеттік қолдау механизмін жетілдіру қажет.

Қорытынды. Қазақстан өңірлерінде халықты жұмыспен қамту үдерісін жандандыру мақсатында келесі іс-шаралар мен шараларды жүзеге асыру қажеттілігі туындайтынын атап өткен жөн:

- Құрылымдық жұмыссыз және ауыл жастарын басқа мамандықтарға оқыту және қайта даярлау;
- Ақпараттық қамтамасыз етуді жетілдіру;
- Жұмыспен қамту орталықтарының қызметін жетілдіру;
- Жұмыс орындарын сақтау мақсатында кәсіпорындар мен ұйымдарды мақсатты мемлекеттік қолдау;

- Жұмыссыздарды тіркеу, жұмыс орындарымен қамтамасыз ету және оларға әлеуметтік көмек көрсету тиімділігін арттыру;
- Әйелдердің, жастардың, мүгедектердің және халықтың әлеуметтік осал топтарының басқа да өкілдерінің жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету бойынша шараларды күшейту.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Григорьев, Л. Қаржы дағдарысы – 2008 ж.: жаһандық рецессияға кіру / Л.Григорьев, М.Салихов
2. Ершов, М. 2008 жылғы дағдарыс: жаһандық экономика үшін «ақиқат сәті» және жаңа мүмкіндіктер.
3. Қарнай, Я. Трансформациялық құлдырау / Я.Қарнай // Вопр. экономика. - 1994. - № 3. - 3-18 беттер.
4. Шехин, В. Инфляциялық экономикалық саясаттың салдары / В.Шехин // Вопр. экономика. - 1991 ж.
5. ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің материалдары/ ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми сайт Қазақстандағы жастар жұмыссыздығы, www.inform.kz
6. Байжолова Р.А., Абылкасимова Ж.А. Дағдарыс жағдайында Қазақстан Республикасының еңбек нарығының жағдайы мен даму болашағы // Экономика и статистика - 2015. - №1. - С. 45-50. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми сайты //
7. Назарова, Г. Н. ҚР Жұмыссыздық мәселелері және оны шешу жолдары / Г. Н.
8. Назарова, Т. А. Абдрашитова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 5.1 (191.1). — С. 59-62.

РЕЗЮМЕ

Экономический кризис - это один из этапов непрерывного производственного цикла, который постоянно включает кризис, стагнацию, возрождение и подъем. Он характеризуется резким ухудшением рыночной ситуации, нестабильностью национальной экономики и усилением несовместимости в общественном производстве. Экономический кризис проявляется в перепроизводстве товарного капитала (увеличение количества непроданной продукции), чрезмерном финансировании производственного капитала (увеличение свободной производственной мощности на полную мощность, рост безработицы), чрезмерном финансировании денежного капитала (увеличение количества непроданных денег для производства). Общим результатом экономического кризиса является рост издержек производства, снижение цен и прибыли, снижение заработной платы и уровня жизни населения в целом. Кризис-важнейший признак механизма саморегулирования рыночной экономики. Это не только находит ограничения, но и дает толчок развитию экономики, выполняя задачу стимулирования. Циклический кризис охватывает все сферы народного хозяйства. Нерегулярные кризисы включают промежуточные, частичные, секторные и структурные кризисы. Безработица-это социально-экономическое явление. Из-за безработицы часть экономически активного населения вынуждена не работать. Отношение к безработице как социально-экономическому критерию общества со временем менялось. В начале 20 века, когда уровень безработицы в мировом масштабе был высоким, считалось, что безработица - это социальное зло, порочный круг, с которым необходимо бороться всеми средствами, включая обязательные инструменты государственного регулирования. Позже, в середине 20 века, с развитием социально-трудовых отношений и созданием рыночных экономических обществ сформировался новый подход к безработице. Сейчас считается социальным явлением, существует мнение, что оно носит временный характер и не

становится серьезной проблемой для государства. Многие экономисты считают безработицу устойчивым социально-экономическим явлением.

ӘОЖ 796.035

МРНТИ: 77.05.05

Білім алушы: Қабир Н.И., Ибатов А.Р., студенттер,

Ғылыми жетекші: Елеусінова Р.Н., жетекшісі, педагогика ғылымдарының магистрі,
«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті» КеАҚ,
Орал қ.

«САУЫҚТЫРУ ЖҮГІРІС» СПОРТШЫНЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН САҚТАУ ҚҰРАЛЫ

АННОТАЦИЯ

Мақалада жасөспірімдердің денесіне сауықтыру жүгірісінің әсері қарастырылады, өйткені қазіргі әлемде студенттерге қоршаған ортаның әртүрлі жағымсыз факторларының әсері үнемі артып келеді: гаджеттер мен компьютерде жиі отыру, аз физикалық белсенділік, ауыр портфельдер және т.б., бұл денсаулықтың нашарлауына, олардың физикалық, бейімделу және психикалық әлеуетінің төмендеуіне әкеледі. Жасөспірімдердің денсаулығына қамқорлық бүкіл әлемде басымдыққа ие бола бастады.

Сауықтыру жүгірісінің физиологиялық көрсеткіштерге әсерін зерттеу үшін антропометриялық әдіс қолданылды, оған сәйкес сауықтыру жүгірумен айналысатын студенттердің жоғары физиологиялық көрсеткіштері анықталды. Зерттеу жұмысының нәтижесі жүгіруді ұнататын студенттердің жоғары бағаларын көрсетті: ДСИ - нормаға сәйкес келеді, ӨӨС - жоғары, ЖСЖ - төмен, жүйке-бұлшықет реакциясы - жоғары. Бұл көрсеткіштер сауықтыру жүгірісінің адамның физиологиялық жағдайына оң әсерін дәлелдейді.

***Түйінді сөздер:** сауықтыру жүгіріс, физиологиялық жағдай, спорт, салауатты өмір салт, антропометриялық көрсеткіштер.*

Кіріспе. Адам денсаулығы дегеніміз-дененің физикалық, психологиялық және әлеуметтік аспектідегі қалыпты жұмысы. Өз кезегінде, адам өз денесінің қалыпты жұмысын қамтамасыз ету үшін жеткілікті физикалық белсенділікті қажет етеді. Көптеген адамдардың отырықшы өмір салты көптеген ауруларға әкеледі және бұл мәселемен күресудің ең қарапайым және әмбебап жаттығуы-сауықтыру жүгірісі [1]. Жүгіру басқа спорт түрлерінің арасында ерекше орын алады. Сауықтыру жүгірісі адам денсаулығын жақсартудың оңай және қолжетімді құралы болып саналады.

Сауықтыру жүгіру - бұл спортшының жүгіру жылдамдығы мен уақыты негізгі мақсат болып табылмайтын жүгіру түрі [2]. Осы тұжырымдамадан көрініп тұрғандай, сауықтыру жүгірісінің негізгі мақсаты оны жүрек-қан тамырлары ауруларының қаупін азайту, дененің аэробты өнімділігі және адамның дене бітімін тиісті деңгейде ұстау құралы ретінде пайдалану болып табылады. Сауықтыру жүгірісі спортшы үшін де, басқа адамдар үшін де барынша пайда алуға бағытталған.

Сауықтыру жүгірісінің адамның физиологиялық және психологиялық жағдайына әсерін анықтау **мақсатында** біз зерттеу жұмыстарын жүргіздік.

Қойылған мақсатты іске асыру үшін келесі **міндеттер** орындалды:

1. Дене салмағының биіктікке қатынасын талдау
2. Өкпенің өмірлік қабілетін салыстырыңыз
3. Жүрек соғу жиілігін анықтаңыз